

ÖZEL TEŞEBBÜS VE PLÂNLİ KALKINMAMIZ

Prof. Fehmi YAVUZ

Planlı kalkınma çabalarımızın 40 yıllık bir geçmişi vardır. 1929 da başlayan Dünya ekonomik bunalımı karşısında, bütün ülkeler o zamana kadarki tutumlarını değiştirmek zorunluğunu duydular. Kapitalist diye adlandırığımız Batı toplumları GİZLİ EL'in artık özlenen ve beklenen dengeyi sağlayamadığını gördükçe, işsizliği önlemek, dış ticareti etkilemek... için türlü tedbirlere yönelmek yolunu tuttular. Rusya'da 1928 yılında başlatılan, üretimi ve tüketimi kapsayan merkezî planlama hareketi de kuşkusuz Batı ülkelerinin bu yola girmelerini hızlandıran etkenler arasında yer aldı.

20. yüzyılın ilk yarısında patlak veren ve bütün dünyayı etkisi altında bırakan iki Cihan Savaşı insanoğlunu eskimiş değerleri atmağa ve yeni değerleri benimsemeye zorlayan olayların başında yer alır. Atomun parçalanması İkinci Cihan Savaşının hızla sonuçlanması olanağını hazırlamakla kalmadı, başta Amerika olmak üzere, Batılılar açısından sanayi dönemini de kapattı. 1950'lerde kapitalist ülkelerin atom çağına girdiği, İkinci Sanayii Devrimini başlattığı söyleniyordu. Bugün adı konmadan, sanayi sonrası dönem demek yetiyor. Bunun nedenini biraz açıklayalım.

Bilindiği gibi ekonomileri tarım, sanayi ve servis olmak üzere üç kesime ayırmak yolu tutulur. Gelişme için ölçü olarak da bu üç kesimin payı göz önünde bulundurulur. Örneğin geri kalmış ülkelerin tümünün ekonomisi tarıma dayalıdır. Bu nedenle tarımda çalışanlar çoğunluktadır. İleri ülkelerde sanayi devrimi ile birlikte tarımda çalışanların oranı düşerken, endüstride çalışanların sayısı ve oranı durmadan yükselmiştir. İkinci Cihan Savaşından sonra ise bu ülkelerde servisin ön plana geçmeğe başladığını görüyoruz. Bu eğilim ileri ülkeleri 2,000 yılında şöyle bir sonuca götürecektir. Sanayide çalışanların oranı % 2-5 gibi bir düzeye inecek, tarımda çalışanlarla birlikte bu oran % 10'un altında kalacaktır. Öyle ise servis kesimi ön plana geçiyor, demektir. Ekonomilerin yapısındaki bu değişmeyi otomasyon, teknoloji alanındaki gelişmeler sağlamaktadır.

Elektronik beyin de böyle bir gelişmenin ürünü ve sembolü haline gelmiştir. Otomasyon yüksek kaliteli ve daha çok üretimi sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda çalışanların yaşantısına da olumlu bir düzen getiriyor.

Ekonomilerin yapısındaki değişmeyi sosyal ve kültürel alandaki değişmelerin izlemesi doğaldır. Servis alanı egemen olacaktır, dedikten sonra, hangi servisler? sorusu karşımıza çıkar. Şimdilik bilimsel araştırmalar, eğitim, öğretim, müzik, opera, tiyatro gibi sanat hayatı, sportif çalışmalar, turizm, bankacılık, sağlık hizmetleri... akla gelmektedir. Batı ülkelerinde Kilise bile bu gelişmelerden manevî hayat alanında yararlanmağa hazırlanıyor.

Geri kalmış ülkelerin pekçoğu Birinci Sanayii Devriminden bile gereken payı alamamışlardır. Bunların ekonomik yapısı da kuşkusuz gerekli değişmelere uğrayacaktır ve uğramaktadır. Tarımdan terhis edilen nüfus hangi oranlarda sanayi'e ve servis kesimlerine aktarılacaktır? Bu ülkelerin karşılaştığı en çetin sorun sanayileşmedir. Geri kalmış ülkeler, Batının izlediği yolu bırakarak servis kesimine mi ağırlık vereceklerdir? Bizim Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı için hazırlanan stratejide bu eğilim olduğu görüşü savunuluyor,¹

Öte yandan kalkınma için seçilip izlenecek yol ve model, gelirin artması, ekonomik yapıdaki değişikliğin yanında, bağımsızlık sorununu da ortaya çıkarmaktadır.² Biz sonuçları şimdilik bir yana bırakıyor ve ülkemizde benimsenen her modelin karma ekonomi kurallarına göre uygulanacağı gerçeğinden hareket ederek, özel sektörün durumunu tartışmak istiyoruz. Önce kapitalist ülkeleri bugünkü gelişme düzeyine ulaştıran özel sektörün bu rolünü hangi ortamda oynadığını araştıralım.

Kapitalist Ülkeler ve Özel Sektör:

Amerika keşfedilmeden, Afrika'nın Güneyinden dolaşarak Uzakdoğu ülkelerine gitme olanağı sağlanmadan önce, bugün ileri dediğimiz toplumlarla, çoğunluğu Asya'da olan geri ülkeler arasında önemli farklar yoktu. Var idiyse bile bu fark belki birincilerin aleyhine idi. İşte Rönesans, Reform, Pozitivizm, Rasyonalizm, Ticaret ve Sanayi Devrimi... dediğimiz türlü hareketlerden yararlanan Batının özel teşebbüsü, gelişmişlik dengesini yalnız kendi toplumları lehine bozmakla kalmıyor, bu alanda tekelciliğe varan bir durum yaratıyor. Bu başarı kapitalist ülkelerin özel

¹ Ömer Oğuz, *Üçüncü Planın Kalkınma Modeli*, S.B.F. Dergisi, 1972, No. 1, s. 167-184.

² Aksoy, Muammer, *Gerçek Bağımsızlık ve Atatürk*, S.B.F. Dergisi, 1971, No. 2, s. 1-77.

teşebbüsüne sonsuz denilebilecek bir güven sağlıyor. Ekonominin zaman zaman düştüğü bunalımları bile gizli bir elin (Hiddin Hand) yok edeceği inancı kökleşiyor. Çoğul yaparak gizli ellerin üzerindeki şalı kaldırırsak, bunların gerçekte şu iki kümede toplandığını görürüz:

- Deniz aşırı ülkelerin sömürülmesi,
- Kamu sektörünün özel sektör amacına yönelmesi.

Deniz Aşırı Ülkelerin Sömürülmesi:

Kapitalist ülkeler bazı derece ve zaman farkları ile bu sömürüden yararlandılar. Avrupanın Atlantik kıyısında bulunan, ya da ona yakın olan ülkeler, bu konuda öncülük ettiler ve arslan payı aldılar. Başta İngiltere olmak üzere İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa bunlar arasında yer alır.

Sömürülen ülkeleri, yeni dünya dediğimiz ve o zamana kadar bilinmeyen ülkeler, eski dünyanın Avrupa dışında kalan yerleri olmak üzere ikiye ayırmak gerekir. Her iki kümeye giren ülkelerin konumuz açısından ortak niteliği Batı kapitalizminin serpilip güçlenmesine kaynaklık etmeleridir. Ayrılan başlıca nitelikleri, birinci kümeye giren ülkelerin, artan nüfusun yerleşmesine büyük olanaklar vermesi, ikincilerin ise üretilen mallara müşteri ve pazar sağlamasıdır.

Almanlar Amerika'dan söz ederken bugün bile Das Land der unbegrenzten Möglichkeiten (imkânların sınırı olmayan ülke) derler. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, kendisini yaratan Batı ülkelerinden gelenleri sınırsız olanaklarından yararlandırmakla kalmamış, bugün kapitalizmin en güçlü koruyucusu rolünü de üzerine almıştır.

Pazar ve müşteri olarak yararlanma bakımından Eski Dünya ülkeleri önce Avrupa'da üretilmeyen şeker, pamuk, yünlü, ipekli kumaşlar, değerli taşlar, altın, gümüş, porselen... ticaretiyle kapitalizmin güçlenmesine yararlı olmuşlar, sonraları ise Batının her türlü ürününe pazar görevi yapmışlardır. Afrika'nın bir özelliği de Amerika'ya Zenci Köle kaynaklığı yapmış olmasıdır.

Kamu Yönetiminin Özel Sektörün Amacına Yönelmesi:

Kamu yönetimi Batıda Kapitalizmin başarısını artırma amacını gerçekleştirecek biçimde gelişmiş ve düzenlenmiştir. Bu işin her yerde ve güçlüklerle uğramadan yürüdüğü söylenemez. Kimi zaman ve derece fark-

larıyla sonuç hep aynıdır. Yani Devlet, ülke içinde yalnız güvenliği, özel anlaşmalara uymayı sağlayan bir jandarma Devlet olacak, dışarda ise, uygulayacağı bir sömürgecilik politikası ile eldeki pazarları kaptırmayacak ve gücü yeterse bunlara yenilerini ekleyecektir. Bütün Amerika, Afrika kıyıları, irili, ufaklı adalar, uzakdoğu ülkelerinin bazı parçaları, egemenliklerine kavuşuncuya kadar, İngiliz, Fransız, Hollanda, İspanya, Portekiz... Devletleri arasında el değiştirmiştir. Sömürgelerle ticaret yapan büyük şirketleri korumak, onların iş alanını genişletmeye yardımcı olmak da kapitalist devletlerin belli başlı görevleri arasındadır. Bu dönemde silâhlı Kuvvetlere verilen görev, dış politikanın amacı sömürgecilikte başarıyı sağlamaya yönelmiş bulunuyordu. Almanya ve İtalya Atlântik kıyısından uzak bulunmaları ve bu yola geç girmeleri nedeniyle sömürgecilikte daha az başarılı olmuşlardır. Birinci ve ikinci Dünya Savaşlarının gerçek nedeni özel teşebbüsün ürünlerine güvenilir ve sürekli pazarlar sağlamak, biçiminde özetlenebilir. Ne var ki artık dünya değişmiş, Asya ile Avrupa'nın ortasında özel sektörcülüğe son veren bir Rusya ve Peykleri türemiş, İtalya ve Almanya'daki totalitler rejimler tasfiye edilmiş ve ülkeleri egemenliğinden yoksun bırakarak sömürgecilik yapma yöntemleri büyük ölçüde terkedilmiştir.

Bu yeni durumda Gizli El denilen sihirli güç büyük ölçüde kamu yönetimi ile ve politik organlar kanalıyla dengeyi sağlamaktadır. Çünkü sömürgelerin özel teşebbüsün yararlanacağı bir araç haline gelmesi de yine onun çabasının ürünü idi.

Geri Kalmış Ülkelerin ve Özellikle Ülkemizin Durumu:

Üçüncü Dünya diye de adlandırılan bu ülkelerde özel teşebbüs çok daha başka ortam içinde bulunmaktadır. Kısaca, sömürgelerden yararlanmak, artan nüfusunu buralara göndermek onlar için söz konusu değildir. Devlet gücünün de sömürgeleri, deniz aşırı ülkeleri özel teşebbüsün yararlanacağı bir kaynak durumuna getirmesi söz konusu olamaz. Onlar ülkelerinde Devlet gücünün kendi amaçlarına uygun bir yönde işlemesini sağlamak çabası içindedirler. İşte karma ekonominin uygulanmasında her zaman karşılaşılmaması beklenen güçlük de buradan doğuyor. Bu ülkelerin özel teşebbüsü, kalkınmada yükleneceği sorumluluğu hangi ölçüde yerine getirebilir? sorusu her zaman karşımıza çıkacak, bu ülkelerde görülen bunalımların nedeni ve odak noktası olacaktır.

Geri kalmış ülkelerin kalkınma amacına ulaşamamasında tek etken kuşkusuz özel sektör değildir. özel sektör de bu ülkelerin verileri içinde

çalışmak zorundadır. Geri kalmışlık bir bakıma yüzyıllar içinde biriken sorunların toplamıdır. Eğitim, endüstri, bayındırlık, tarım, sağlık... alanlarında uzun yıllara dağıtılması gereken çabaları bu ülkeler kısa süreler içinde göstermek zorundadırlar. Bürokratların, politikacıların, aydınların sorumluluk anlayışı, kafa düzeni de bu ülkelerde kalkınmanın gerektirdiği ölçülere ulaşmış değildir. Kısaca geri kalmışlık bir bütündür. Karşılıklı suçlamalara girişmek yerine, eldeki olanaklardan akıllıca yararlanmak yolu tutulmalıdır. Bizim konumuz özel teşebbüs ve planlı kalkınma olduğuna göre, onun dışında kalan faktörlerin ayrıntısına girmemek durumundayız.

Özel Sektör ve Yatırımlar:

Bir iktisatçımız *özel Sektörün Yeterli Miktarda ve Gereken Cinsten Yatırımları Yapmamasının Sebepleri* başlığı altında şu 13 konuyu ele almıştır.³:

Tarihî ve Geleneksel Sebepler -İktisadî atmosfer- ekonominin strükürü (bünyesi) -verimliliğin sirayeti- pazarların vüs'ati -işletme cesameti- müteşebbis davranışı ile ilgili faktörler -Enstitüsyonel amiller- alt yapı -alternatif kazançlar ve özel yatırımlar- faiz haddî -dış ticaretin ve ödemeler bilançosunun durumu- iktisat politikası tedbirleri ve kalkınma planı.

Bu faktörlerin tümü müteşebbisin yatırım yapma eğilimini, yerine ve zamanına göre, derece derece etkilemektedir. Yazarın *Müteşebbis Davranışı İle İlgili Faktörler* hakkındaki görüşlerini yansıtan şu parçaları aktarıyoruz:

«Türkiye'de sayısı pekçok olmayan bir grup müstesna, müteşebbislerin çoğu, teşebbüslerinde tam bir emniyet aramakta ve ufak bir tehlike ihtimali karşısında derhal çekimser bir davranış göstermektedir... Yatırım yapan müteşebbislerin risk yüklenme külfetini kendi iş hayatlarının bir icabı ve zarureti görmeleri mümkün olmadıkça, buna normal sınırlar dahilinde katlanmadıkça ve bu hususta bir alışkanlık teessüs etmedikçe, yatırımlardaki kısılmanın devam edeceği iddia edilebilir.»

«Türkiye'de genel kültür seviyesinin düşüklüğü, müteşebbislik alanında bilgi ve tecrübenin azlığı, diğer sosyal, politik ve ekonomik amiller müteşebbislerimizin ufuklarının genişlemesini önlemiş ve bu sebeple, uzun vadeli yatırımlar yolundan alakonulmuştur.»

³ Kılıçbay, Ahmet, *Türk Plan Modeli ve Metodolojisi*, İst. Üniv. İktisat Fak. Yayını, No. 184, İst., 1966, s. 147-164.

«Türkiye’de müteşebbislerin büyük bir çoğunluğunun, kısa vadeli spekülâtif yatırımlara yönelme temayülünde bulunduğu bilinen gerçeklerdendir. Bu sebeple ufak çapta ve büyük ölçüde spekülâtif ticaret en cazip bir iş sahası olarak büyük bir kalabalığın muhayyilesini kucaklamakta ve kısa zamanda servet sahibi olma arzusu halinde ortaya çıkmaktadır... Ekonominin durumu, bazı malların sık sık kıtlaşıp karaborsaya intikal etmesi, spekülâtörlerin gözlerini bir türlü bu sahadan çekmelerine imkân vermemiştir.»

«Batı’da Rokfellerlerin, Ford’ların, Kurupların iktisadî güçlerinin yanında büyük itibarları vardır. Mensup oldukları toplumda hürmet edilen, önem verilen, sesini duyurabilen kişiler olmanın para ile ölçülemeyecek yönleri vardır. Türkiye’de müteşebbisler arasında, böyle bir motifle hareket edenlerin sayısı çok azdır. Geniş bir kalabalık, *sosyal itibarını zedelemek pahasına*, büyük kazançlara sahip olmağı tercih etmektedir.»

Alternatif kazançlar ve özel yatırımlar hakkında da yazar şöyle demektedir:

«Türkiye’de millî üretimi artıracak yatırımlar karşısında, prodüktivitesi yüksek olmayan veya hiç prodüktif olmayan alternatif kazanç kolları vardır. Bunlar arasında, gayrimenkule, mesken inşaatına, maden ve mücevherata ve spekülâtif ticarete yapılan yatırımları zikredebiliriz. Bu cazip kazançlar ortasında, iş adamı, menfaatına en uygun olanı seçmekte, fakat, bu seçim milli iktisadî menfaatlarımız ve kalkınma hedeflerimizle bağdaşmamaktadır. Fakat, fert dilediği işe girmekte serbest ve prodüktif olmayan alternatif kazançlar da var oldukça, iş adamlarının gözünü ve gönlünü buradan ayırmak güç olacaktır.»

Yine bir iktisatçımızın *Kalkınmanın Neresindeyiz* adlı kitabında yer alan *Türkiye’de Özel Sektörü Kurtarmak Mümkün mü* başlıklı kesimden de bir parça aktarıyoruz.⁴

«Türkiye’de her yıl elde edilen üretimin, sanayide yarıdan fazlası, tarım ve diğer alanlarda % 90’dan fazlası özel sektör tarafından yaratıldığına göre, bugünkü gelir seviyemiz, sermaye stokumuza her yıl yapılan ilâvenin, yarısına yakın kısmı yine özel yatırımlar eliyle yapıldığına göre; müstakbel gelişme hızımız, bu kesimde faaliyette bulunan firmaların ve müteşebbislerin isabetli karar almalarının ve işi iyi idare etmelerinin büyük ölçüde etkisi altında bulunuyor demektir. Bu durumda, Türkiye’nin

⁴ Üstünel, Besim, *Kalkınmanın Neresindeyiz*, Ankara, 1966, s. 201-218

bugün için fakir bir ülke olmasının nedenini Devlet sektöründen ziyade özel sektörün beceriksizliğinde ve yetersizliğinde aramamız icap edecektir.»

Özel teşebbüsün nüfuz ticaretine tanıdığı önceliği de bir iktisatçımız şöyle belirtiyor:

«...Hurda maliyet hesaplarıyla oyalanmağa, hatta bunun için meslekten iş adamı bile olmağa hacet yoktur. İdare mekanizmasında kilit noktalarını tutanları adı ve sanı ile tanımak, işin selâmeti bakımından her türlü maliyet hesaplarının üstünde bir değer taşır. *Kim ve nerede?* Mühim olan soru buradadır.»⁵

Kanun Dışı Hareketler:

Yukarıya aldığımız parçalar özel sektörün kanunları çiğnemediğini gösterdiği çabaların kalkınmayı olumlu yönde etkileme gücünden ne kadar uzak olduğunu gösteriyor. Bunlara, çoğunluğu *kaçakçılık* adı altında toplanabilecek olan girişimleri de eklemek isteriz. 30-40 yıl kadar önce yalnız gümrük, vergi, orman ve tekel kaçakçılığında söz edilirdi. Günümüzde bunlara pekçok yenileri eklenmiş bulunuyor. Ekonomiye olan yıkıcı etkisi bakımından döviz kaçakçılığı ve bunun bir uygulama biçimi olan, ihraç mallarımızın karşılığının büyük kayıplarla ülkeye girmesi bunların başında yer alır. Sosyal ve ekonomik alanda çok ağır ve yıkıcı etkileri olan gecekonduculuk ve imar kaçakçılığı hakkında bir yazarımız şöyle diyor:

«Bizim polisin elinden bir yan kesici kaçamaz: Fakat bir ev, bir mahalle, bir şehir kaçabilir. Buna akıl erdirebilirmisiniz?»⁶

Afyon, Bazmorfin, eski eser kaçakçılığı da yeni türler arasında gösterilebilir. Gümrük kaçakçılığının bir uzantısı olan kaçak eşya pazarları da son yıllarda türemiştir. Büyük kentlerdeki Amerikan pazarları ile sınır şehirlerimizdeki iş yerleri herkesin gözünün önünde çalışırlar. Kilis örneğinden yararlanarak durumu izleyelim:

«Bugün Kilis'de 500'e yakın tuhafiye dükkânında muhtelif tarihlerde elde edilen gümrük makbuzları ve faturalarla kaçak eşya satıldığı inkâr edilmez bir hakikattir. Bu malların % 25'e yakın bir kısmının üzerinde yabancı marka işlenmiş Türk malı olmakla beraber kaçakçılığın ekono-

⁵ Ülgener, Sabri, *Gelenekçi Bir Toplumun İktisadî Kıymet ve Zihniyet Meseleleri, İktisadî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri*, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti yayını, İstanbul 1964, s. 135.

⁶ Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, İstanbul, 1969, s. 427.

mik bünyemizde büyük zararlar yapmakta olduğu ve gün geçtikçe kaçakçılık olaylarının genişlediği görülmektedir. Kaçakçılık yalnız ekonomik bakımdan değil sosyal ve malî bakımdan da memlekete büyük zararlar vermektedir. Yalnız Kilis ilçesinde yakalanan kaçak malın değeri yılda 6 milyon lirayı geçtiği halde kaçakçılığın devam etmesi, bu işte çok büyük paraların ve kazançların mevzuubahs olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Buna rağmen kaçak eşya satan dükkânlar fatura ile alım satım yapmadıklarından ve dükkân kiralarını da çok ucuz fiatla gösterdiklerinden gelir vergisine tabi olmamakta ve dolayısıyla hemen hemen hiç vergi vermemektedirler»⁷

Kilis hakkındaki bu yazıda: «uzak ve yakın illerden çok sayıda yerli turist gelmesi de kaçakçılığın çoğalmasına» neden olarak gösteriliyor. Yeni örnekler vermeden, iş adamı ile tüketici el ele vererek bu ve benzeri alanlarda olumsuz gelişmelerin artması ve hızlanması sonucunu yaratıyorlar, yargısına ulaşabiliriz. Bu türden alışkanlıkların yaygınlaşıp köklenmesi de toplumun geleceğini karartan bir etken olarak görülmelidir.

Planlı Kalkınma ve Fırsatçılık:

Planlı kalkınma fırsatçılığın aksidir. özel teşebbüs ise fırsatçılık temeli üzerine kurulmuştur. O her çareye başvurarak kârını en yüksek düzeylere çıkarmağa çalışır. Yukarıda işaret edildiği gibi: «Türkiye’de, millî üretimi artıracak yatırımlar karşısında, prodüktivitesi yüksek olmayan veya hiç prodüktif olmayan alternatif kazanç kolları vardır.» Öyle ise eldeki fırsatlardan yararlanmak, ya da yeni fırsatlar yaratmak söz konusudur. Müteşebbis sayısının çokluğu yanında fırsat alanının darlığı geri kalmış ülkelerin başlıca özelliğidir. Böyle bir ortam içinde her müteşebbis yetiştirme biçimine, çevresinde gördüğü örneklere, kültür ve tecrübesine... göre türlü davranışlarda bulunacaktır. Bu açıdan bakılınca kendi malı olmayan toprak üzerine gecekondularla arsa spekülâsyoncuları, parselciler, sahil yağmacıları, savaş ve benzeri bunalım dönemlerinin karaborsacıları... arasında yalnız bir derece farkı olduğu görülür.

Batı ülkelerinde, köklü geleneği olan, sivri yerleri yontulmuş, açık ve seçik sayılabilecek kurallara dayanan bir özel teşebbüsün bulunduğunu biliyoruz. Sömürgecilik ve siyasal otoritenin desteği kapitalist ülkeler özel teşebbüsünün bugünkü düzeye ulaşmasının başlıca nedeni olmuştur. Bizde ise özel teşebbüs kendi yetersizliklerini, ülkenin içinde bulunduğu

⁷ Özen, Necati, *Kilis İlçesi İdarî Coğrafyası*, Türk İdare Derg., No. 335, Mart-Nisan 1972, s. 115-116.

ortamı bilmez görünerek, her türlü fırsatın kendilerine sağlanması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Onlara göre özel teşebbüs anlamında kullanılan *millî teşebbüs*:

«...Fikri çalışması geleceğe uzanan, gayrinin ihtiyaçlarını önceden tahmin eden, toplumu bir röntken gibi hem tüketim hem üretim yönünden radyografiye eden, onların eksiklik ve düzensizliğini akıl ve emeğiyle gideren, tüketiciler yararına sorumluluk ve riskler yüklenmiş olan, karar verip cesaretle uygulayarak iktisadî olaylar karşısında denemelerin verdiği tecrübenin ustaları...»⁸

Onların millet yararına olacak katkısından, görevi oranında, faydalandırılmaması yalnız *büyük üzüntülerinin* değil, *muhtemel tehlikelerin de kaynağıdır*. Ayrıca:

«Hür rejimlerdeki pazar ve piyasa, kendi temel kuralları içinde özerk faaliyetler alanıdır. Bu kuralların ihlâl edilmesi, varılması gereken normal iktisadî neticenin, ekonomimiz ve özellikle millî hayat için çok vahim ihtimalleri beraberinde taşıyacaktır...»⁹

Sömürgecilik söz konusu olamayacağına göre, geri kalmış ülkelere fırsat sağlayan tek kaynağı kendi ülkelerinde aramak gerekir. Bu kaynağı değerlendirmek ise ancak kamu otoritesinin desteği ile gerçekleşir. Ülkemizde özel teşebbüsün bu amaca yönelen çabası, yukarıda sözünü ettiğimiz raporda şöyle dile getiriliyor:

«Bu itibarla ve daima, ekonomik karar ve iktisadî faaliyetlerin her türlü baskı yanında ihtiyarın dışı etkilerle kösteklenmemesindeki sayısız milli faydaları gözönüne alan Yönetim Kurulumuz, her zaman, her yetkili kuruluş ve merci katında bu amaç ve hedefe yönelme gayreti içinde bulunmuştur.»¹⁰ Rapordan bir de örnek aktarıyoruz:

«Bu arada sosyal Sigortalar Kurumunun ilaç ve ecza imali için fabrika kurmasına imkân veren kanun ele alınmıştır. Anılan kanun tasarısı ile Sosyal Sigortalar Kurumuna tanınan bu hakkın, üyeleri sayısının bugün ve özellikle ileride hemen hemen bütün yurttaşları kapsamı gerçeği karşısında, özel teşebbüsün ilaç sanayii alanından silinmesine yol açacağı, karma ekonomi ilkesinin kademe kademe ve alan alan zedelenmesine mün-tehi olacağı üzerinde durulmuştur. Görüşümüzün en üst kademe olan Cumhurbaşkanlığına ve onun sayın Genel Sekreterine vicahi olarak iletilmesine kadar çalışılmıştı.»¹¹

⁸⁻¹¹ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Faaliyet Raporu-Mali Rapor, Ankara 1972, s. 16, 17 ve 14.

Bilinçlenme ve Dünyayı Benimseme Durumu (Değer Kargaşalığı):

Batı ülkelerinin geliştirdiği ve bugün içinde bulunduğu siyasal düzene, plüralist toplum düzeni adı da verilmektedir. Bunun anlamı, türlü çıkar grupları arasındaki dengenin sağlanmış olmasıdır. O ülkelerde bilinçlenmenin sonucu olan örgütlenme yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Okur-yazar olmayanlar ise yok denecek kadar azdır. Bizde ve öteki geri kalmış ülkelerde ortamın bundan çok uzak olduğu bir gerçektir. Örneğin tarım işçileri için hazırlanan sosyal güvenlik, kanun tasarısı olmaktan ileri gidememiştir; okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %50 kadardır. Kitleyi boş inançların, kaderciliğin pençesinde tutmak amacını güden okulların, kursların sayısı eksilmemekte, artmaktadır. Her gün TRT. yayınlarından, içinde YALAN DÜNYA, FANİ DÜNYA sözü bulunan türküler, şarkılar dinliyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığının yayınlarından, öteki dinsel yayınlardan bu konuda pek çok örnek verebiliriz. Bilinçlenmeyi, doğmatizmden uzaklaşarak, özgür düşünmeyi gerçekleştirme, kendi çıkarları ile içinde yaşadığı toplumun çıkarlarını bağdaştırmaya yönelik anlamında kullanırsak, bu konudaki sorumluluğun odak noktası Millî Eğitim Bakanlığıdır. Bu Bakanlığın bir yayınında şunları buluyoruz:

«Fen, ilim, felsefe, din bu dört mefhum iç içe girmiş merkezi aynı dairelere benzer. Birinci daire fen dairesidir. En küçük ve en dar olan bu daire; yalnız tecrübe sahasıdır. İnsanlar tarafından tecrübe edilebilen her mevzu, bu dairenin içine girer. İkinci daire ilim dairesidir. Birinci daireye nisbetle daha büyük olan bu daire; alimlerin ortaya koydukları düsturlar, nazariyeler dairesidir. Bu nazariyeler tecrübe edilerek henüz fen sahasına geçmemiştir. Bu sebepten ilim dairesi nazariye; fen dairesi tecrübe meydanı olmuştur. Üçüncü daireye felsefe denir. Burada feylosofların çeşitli fikirleri bulunur. Aklın tayin ettiği sahayı kaplar. Fakat selâhiyeti sonra erince dördüncü dairenin sınırı başlar. Bu daire din dairesidir. Fennin dışında kalan, ilmin sınırına giremeyen, felsefeyi aciz bırakan mevzular din dairesi içindedir. Din dairesine inanmak girer. Bu dairenin mevzuları, fennin, felsefenin selâhiyetleri dışındadır. Fen, ilim, felsefe din dairesi hududuna giremezler, girerlerse kendi hudutlarını, kendi selâhiyetlerini tecavüz etmiş, kendi kıymetlerini hiçe indirmiş olurlar.»¹²

Yazara göre sosyoloji ve felsefe din konularına değinmekle kıymetlerini hiçe endiriyorlar. Örneğin din sosyolojisi dersinin İlâhiyat Fakültesinde yeri olmamak gerekir. «İlim, fen, tecrübe» ilişkileri üzerine söy-

¹² Konrapa, M. Zekâi, *Peygamberimizin Hayatı*, İmam-Hatip Okulları Ders Kitapları, Maarif Matbaası, 1968, s. 7-8.

lenenleri eleştirerek sözü uzatmak istemiyoruz. Burada önemli olan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı din okullarında, yine bu Bakanlığın yayınladığı kitaplar aracılığı ile körpe kafaların olumsuz yönde nasıl yoğrulduğunu bir örnekle göstermektir.

Bilinçlenme açısından ülkemizin türlü bölgeleri arasındaki önemli farklara da değinmek isteriz. Bu bakımdan en geri durumda olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesidir. 22 ili kaplayan, ekonomisi geniş ölçüde geleneksel hayvancılığa dayanan bu bölgede yozlaşmış ve yarı feodal bir düzen egemendir. Bu düzenden çıkarı olan aşiret reisleri, ağalar, beyler bilinçlenmeyi önlemek için her çareye başvururlar. Örneğin 1924 yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu uyarınca, Batı illerinde Medreseler kapatıldığı halde, bu bölgenin bazı yerlerinde açık kalmışlar ve nüfuzlu kişilerce korunmuşlardır.

Atatürk'ün adını taşıyan, Erzurum'daki Üniversite bile büyük ölçüde tutucuların etkisi altındadır. Örneğin kolera aşısı için Rektör imzasıyla yayınlanan çağrıda şöyle deniliyor:

«...günü saat... da bütün Üniversitemiz mensuplarına buldukları daire ve Fakülte binalarında, lojman sakinlerine de... lokalde kolera aşısı yapılacaktır. *Erzurum Müftülüğünden* kolera aşısının oruca herhangi bir tesiri olmayacağı bildirilmiştir...»

Rektörün bir konuşmasında yer alan cami hakkındaki sözleri de görelim:

«Erzurum halkının kurduğu Manevî Kalkınma Derneğinin, Üniversite sahasında bir cami yaptırma teşebbüsü Rektörlüğümüzce de olumlu karşılanmış ve üç ay önce bu camiın temeli 40.000 kadar vatandaşın iştirakiyle sayın Diyanet İşleri Başkanımızın huzurunda çok ihtişamlı bir törenle atılmıştır. Bir Komünist ve anarşist hakkındaki bir Kanunî işlemi derhal halka duyuran, Fakülteleri basan solcu öğrenci gruplarının zorbalıklarını fiili durum yaratmak tabiri ile övercesine haber veren radyo yani TRT. denilen maksatlı teşkilât bu güzel töreni tek cümle ile dahi halka duyurmamıştır. 40.000 vatandaşın coşkun duyguları, Allahın huzurunda eğilişi, Üniversite camii gibi yüce bir tesisin kuruluşu, Türk milletinin parası ile kurulup yaşayan, Ankara ve İstanbul'da safa süren sözde Türk Radyosunu hiç ilgilendirmemiştir. Bu haince sükûtu ilan ve takbih ederim.»¹³.

¹³ Bıyıkoglu, Kemal, *Atatürk Üniversitesi 1970-1971 Öğrenim Yılı Açış Konuşması*, s. 7

Sözü edilen Manevî Kalkınma Derneğinin de başkanı olan bir Profesör ağalık düzenini bir konuşmasında şöyle savunuyor:

«İstibdat devrinin artıkları olarak bu gün yurdumuzun şurasında burasında halâ görülmekte olan ve Cumhuriyet Devri ile gün geçtikçe ortadan silinmeye başlayan bir kaç mütegalibeyi örnek alarak, Türk'ün efendiliğini ve civanmertliğini temsil eden varlıklı köylü ailelerimizi, gerçek Türk ağalarını, Avrupa feodallerine de benzeterek, köy ve ziraat hayatımızda, *marabalar - ağalar* gibi tekerlemelerle sun'î sınıf düşmanlıkları yaratma çabasında bulunanlar, büyük bir gaflet ve sapıklık içindedirler. Ve Türk milletine fenalık yapmaktadırlar.

Çünkü, Türk'ün seciye ve ahlâkı hep bu ağa ailelerinde mayalanır. Millî geleneklerimiz ve adetlerimiz, bu ailelerde köksalmiş olarak kuşaktan kuşağa geçer. Çünkü uzun bir medeniyetin yuğurup meydana getirdiği bu aileler, bu gün Amerika gibi yeni milletlerin yaratmak istedikleri liderlerin yerlerini tutarak, millî kalkınmamızın hamleci ve öncü kuvvet kaynağını teşkil etmektedirler.»

Konuşmacıya göre, düşmanlarımız, *sağlam temellerimizi yıkmak için* «nüfus planlaması» ve «toprak reformu» propagandası ile «iki cepheden Türk köylüsüne taarruza geçmiş» bulunmaktadır. Profesör, Batının gerçekleştirdiği Birinci Sanayi Devrimine bizim katılmamış olmamızdan da memnundur. Konuşmayı izleyelim:

«Bizim meselelerimiz ve dertlerimiz bambaşkadır. Yalnız, şu kadarını, büyük bir memnurluk ve bahtiyarlık duyarak arzedeyim ki, herhangi bir sebeple olursa olsun, Türk milleti, Garbın 19 ve 20 ci asırları dışında kalmakla, o zamanların ilerleme ceryanına katılmamakla, gerçi fakir düşmüş; fakat bu sayede en büyük varlık ve kuvvet olan insan cevherini koruyabilmiş ve kurtarabilmiştir. İlâhi hikmetten sorulmaz(!) kimbilir, belki de Ulutanrı, geleceğin büyük kâmil medeniyetinin meydana getirilmesi misyonunu Türke yüklemek istemiş ve bizi bu günler için korumuştur. Gerçekten Türk milleti, Kur'anı Kerimde de övülmüş ve böyle yüce bir hizmetle müjdelenmiş tanrının sevdiği bahtiyar bir millettir.

Bizim, 19-20 nci asırlarda, merkezî sanayileşmenin birinci derecede rol oynadığı, aşırı şehirleşme hareketlerinin dışında kalarak büyük bir köylü kitelesini bağrımızda saklamış olmamız, yalnız kurtuluşumuzun değil, müstakbel gelişmemizin de en kuvvetli teminatı olmuştur...

Bir kısım aydınlarımız, ekonomi ve teknik bakımlardan gelişmiş bugünkü Batı memleketlerinde ve Amerika'da köylü ve çiftçi nüfusun büyük

ölçülerde sanayi'e aktarılıp azalmasına, % 15-20 gibi nisbetlere düşmesine bakarak, bu tarzda bir gelişmeyi lüzumlu ve ilerlemenin, dolayısıyla ziraatta da ferahlamanın ve kalkınmanın temel şartı olduğu zannına kapıl maktadırlar. Böyle bir görüş, istikbalde memletimizi, Batı aleminin içine yuvarlanmış olduğu zararlı ve tehlikeli akıbetlere doğru sürükler.¹⁴»

İstanbul Üniversitesinden de bir örnek verelim: Otomasyon kitabının yazarı iki öğretim üyesi, Batının içine girdiği yeni dönemi İkinci Sanayi Devrimi diye adlandırmakta ve *köle makinalar* yerine, adeta bir *makina köleliği* çağının başlangıcı olarak nitelendirmektedirler. Yazarlara göre: «...otomasyonun ancak ileri bir teknik gelişmeyi ifade ettiğini, fakat hiç bir zaman ileri bir kültür ve medeniyet manasına gelmediğini söylemek icabeder...» Bundan dolayıdır ki bir Asyalı mütefekkir Batının bu yüzden saplandığı çıkmazı şu açık sözlerle ifade etmektedir:

«Siz Batılılar kendinize ait olan ve mülkiyet ve tasarrufunuz altında bulunan binlerce maddî cihazdan ve emekten tasarruf eden makinalardan bahsetmekte olmanıza rağmen, devamlı bir meşguliyet içinde bulunuyorsunuz. Kendi modern makinalarınızı kullanmak suretiyle gittikçe daha fazla yoruluyorsunuz, ihtiraslarınız gittikçe artıyor. daha fazla sinirleniyor ve hiç bir zaman tatmin olmuyorsunuz. Ne kadar fazla teşebbüse sahip olursanız, çok daha fazlasını istiyorsunuz. Aslında teknik cihazlarınız ne zamandan tasarruf eden, ne de ruhları tasfiye ve tatmin eden makinalarıdır. Bundan dolayı modern cihazlar aslında sizi daha çok makina icat etmeye ve daha fazla kâr etmeye tahrik eden gayet keskin birer mahmuz gibidir. Binaenaleyh durum kısaca şudur: Hiçbir zaman mükemmel gayelere ulaşmağa hizmet etmeyen mükemmel vasıtalar»¹⁵

Yukarıya aldığımız örneklerde bir gizli elin Batıyı çökertmesi, Doğuyu da mutluluğa ulaştırması özlemi var. Onlar da açıkça söylememekle birlikte, bunun öteki dünyada gerçekleşeceği inancındadırlar. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığının yayın organı olan Diyanet Dergisinden, öteki dinsel yayınlardan pekçok örnek verilebilir.

Bu akım, İslâm dünyasında, yüzyıllardan beri, içtihat kapısının kapanması, hileişerriye kapısının açılması, her yeniliğin karşısına bidat diyerek çıkılması, tûlü emelin (atılganlığın ve büyük amaçlara yönelmenin)

¹⁴ Ülkümen, Lütfi, *Medeniyet ve Köy Bir Konferans*, Atatürk Üniv, Yayın Servisi yayınları, No. 1, Erzurum, 1970, s. 17, 18, 19 ve 35.

¹⁵ Tuna Orhon ve Ekin Nusret, *Otomasyon ve Sosyal Meseleleri*, İst. Üniv. yayınları, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, No. 54, s. VI.

kötülenmesi ile beslenmiştir. Halbuki ilmi simya ile uğraşan, hayat iksirini arayan, bugün bile cesaret edemediğimiz ölçüde doğmaları tartışan bazı islâm düşünürleri, deneysel bilimlerin kurucuları, ölüme meydan okuyacak kadar ileri görüşlü ve dünyaya bağlı idiler. 12. yüzyılın başlarında ölen İmamı Gazali Müslümanlığı ahrete dönük, dünyaya değer vermeyen, tevekküle dayalı bir din haline getirmenin öncülüğünü yapmış ve doktrinini ortaya koymuştur.

«İlim denilince herşeyden evvel din ilimlerinin akla gelmesini, diğer bilimlere, küfre düşmemek için talip olunmamasını tavsiye eden bu zat İbniruşt, İbnisina gibi mütefekkirlerin, Aristo'nun ve Eflatun gibi fizozofların bir numaralı düşmanıdır... İmamıgazali'nin kitapları asırlarca bütün islâm alemine tesir etmiştir. Müsbet ilmin Şartkta ölmesini bu kitaplar temin etmiştir.»¹⁶

Medrese İmamıgazali'nin ve benzerlerinin eserleriyle beslenmiş, Türkçe yazılan Ahmediye, Muhammediye ve Mevlüt gibi eserlerle de halk kitlelerinin bu dünyadan yüz çevirip ahrete bağlanmaları sağlanmıştır. Fatih'in babası zamanında yazılan bu üç yapıt 500 yılı aşkın bir süreden beri Türkçe konuşulan İslâm İllerinde etkisini sürdürmektedir. Ahmediye'de işlenen ilk konu fakirliktir. (Fi Beyanı Mebhasi Fakr) bu bir rastlantı sayılamaz. Kitabın hemen tümünde (500 sayfa kadardır) dünyanın değersizliği, geçici olduğu, salt mutluluğun ahrette elde edileceği inancı ve görüşü işleniyor, Ahmediye'ye göre:

«Rahatlık fakirlikle elde edilir. En büyük günah dünyayı sevmektir... İnsanın rızkı 4.000 yıl önce saptanmıştır. Rızk sahibini dağdan iner, bulur. Rızk olmayan ise ağza kadar götürülse bile oradan düşer... Dünyada korkanlar, ağlayanlar ahrette gülecektir. Dünyada gülenler ise ahrette korku ve dehşet içinde kalacaklardır.»

Tûlü Emel (atılganlık, büyük, amaçlara yönelme) de Ahmediyede şöyle yeriliyor:

«Ey fenanın mülküne ragıp olan,
kalbini tûlü emelle dolduran,
Ey tamah deryasına dalan kişi,
Arayıp tûlü emel bulan kişi,
Kani ya hakka yarar sende amel,
Kaplamıştır kalbini tûlü emel.»

¹⁶ Sözer, Mehmet Şükrü, *Kur'an'da Müsbet İlim*, Eşber Yayınları, Ankara, 1964, s. 51-52.

Ahmediye ve Muhammediye iki yıl önce yeni harflerle yayınlandı. Bu alandaki eski ve yeni yayınlardan tevekkülü, kaderciliği perçinleyen, bu dünyayı kötüleyen pekçok örnek verilebilir. Mızraklı İlmihalde de şunları buluyoruz:

«Ey biçareler, siz ölümden kaçarsınız, falan öldü, ben dahi onun yanında bulanacak olursam, bana dahi, yapışır. Ve taun, falan mahalleye geldi, diyerek başka yere kaçarsınız. Bu itikat dahi, haramdır. Sakın İmanınızı noksan edersiniz.»¹⁷

Mızraklı İlmihal satış rekorunu elinde tutan bir kitaptır: köyleri, kasabaları, halk pazarlarını dolaşan gezgiç kitap satıcılarının hemen tümünde bulunur; vaizlerin pek çoğuna kaynaklık görevi yapar.

Bir Devlet adamının *Mahkemei Kübra* da hesap vermekten söz ettiğini hatırlattıktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığının bir yayınından şu sözleri de aktaralım:

«...Asıl hedef insanı ruhi — manevî alanda nizamlamak ve ebediyet hayatına hazırlamaktır.»¹⁸

Buraya kadar verdiğimiz örnekler Batı uygarlığını kesinlikle benimsemekten uzak olduğumuzu gösteriyor. Çağ dışı değerler, Cumhuriyetin 50 nci yılında bile toplum üzerindeki etkisini sürdürmektedir, demek büyük bir abartma sayılmaz.

SONUÇ:

Batı Demokrasilerinin birinci Sanayi Devrimini tamamladıkları bilinen bir gerçektir. Onlar bir deyimle göre İkinci Sanayi Devrimi dönemine, başka bir deyimle göre, Sanayi Sonrası Dönemine girdiler. Dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan geri kalmış ülkeler ve bu arada biz ne durumdayız? Gelişmemizi hangi yol ve yöntemlerle gerçekleştireceğiz. İşlemekte olduğumuz konu açısından, özel teşebbüse bu alanda nasıl bir rol verilmelidir? gibi sorulara reçete yazarcasına karşılık vermek çok kolay olmasa gerek.

Kapitalist ülkelerde özel teşebbüsün çok ayrı koşullar içinde bugünkü itibarına ulaştığını kesin olarak saptanmakta yarar vardır. Onlar sömürgeciliğin verdiği sınırsız olanaklardan yararlanarak Birinci Sanayi Devrimini gerçekleştirdiler. O ülkelerdeki iktidarların başlıca görevinin, sö-

¹⁷ *Büyük Mızraklı İlmihal*, İstanbul, 1963, s. 133.

¹⁸ *Dinayet Dergisi*, Özel Sayı, Ankara, 1970, s. 101.

mürgelerden yararlanmayı sağlamağa, artırmağa, güçlendirmeğe ve sürdürmeğe yönelmiş olamısı da kesinlikle bilinen bir gerçektir.

Kapitalist ülkeler yüzyıllar içinde gerçekleştirdikleri kendi modellerini geri kalmış ülkelere de satmanın çabası içindedirler. Bunu yaparken her çareye başvuruyorlar. Onlar artık ülkeleri egemenliğinden yoksun bırakarak, kendi sanayi ürünlerine pazar sağlamak yolunun çıkmaz olduğunu öğrendiler. 20. nci yüzyılda patlak veren İki Cihan Savaşı bu gerçeğe kesinlik kazandıran olayların başında yer alır. Birleşmiş Milletler Örgütü de bunun gözcülük ve belli ölçüde uygulayıcılık görevini yapıyor.

Kapitalist ülkeler kendi modellerini geri kalmış ülkelere satmakta büyük güçlük çekmiyorlar. En azından uygulamalarına verdikleri esneklikle, olayları kendi çıkarları yönünde geliştirmeyi başarıyorlar. Bu başarıda geri kalmış ülkelerin tecrübesinin yetersizliği de önemli rol oynamaktadır. Çünkü ileri ülkelerin belki yüzyıllar önce karşılaşmış çözüme bağladıkları sorunlarla geri ülkeler yeni yeni karşılaşılıyorlar. Böylece ileri ülkelerin reçeteleri ilk bakışta geri ülke yöneticilerinin ve politikacılarının gözünü kamaştırabiliyor. Özellikle İkinci Cihan Savaşından sonra türlü kuruluşlar adına geri kalmış ülkeler hakkında verilen raporlar çoğunlukla bu tür birer nitelik kazanmıştır.

Geri kalmış ülkeler belki olayları izliyerek, değerlendirerek kendi çıkarlarına ağırlık verecek yönde pazarlık güçlerini zamanla artırmaktadırlar. Ancak bu ülkelerin politikacıları, yöneticileri tarafsız idareler kurup işletmek, planlama kafasına sahip olmak, objektiflik, tahlil, bütünleme, değerlendirme, geleceği düşünme gücü bakımlarından yeterli bir düzeye ulaşmış sayılmazlar. İşte ileri ülkelerin yetkilileri bu durumdan yararlanmasını biliyor ve gerektiğinde geri ülkelerde kendi çıkarlarına uygun bir ortam hazırlamakta güçlük çekmiyorlar. Geri ülkelerde sık sık görülen siyasal çalkantıların, sağ ve sol çatışmalarının kaynağını burada da aramak gerektir.

Bir yandan yabancı uzmanların reçetelerine bel bağlamak, öte yandan olayları objektif ölçülerle değerlendirmek alışkanlığının bulunmaması, geri kalmış ülkelerde, bu arada bizde sorunları güçlü çözümlere ulaştırmayı engellemiştir, bugün de bu alanda yeterli bir olgunlaşmanın bulunduğu söylenemez. Örneğin yabancı uzmanların son 50 yılda ülkemiz için verdiği düzinelerle raporun bir arada ve Türkiye'nin çıkarları açısından değerlendirilmesi şimdiye kadar hiç ele alınmamıştır. Aralarında çelişki bulunan raporlar ayrı ayrı ele alınır. Siyasî tercihi yapacak olanlara şirin görünenler benimsenir, ötekiler kenara itilir. Bir rapor içinde bile çeliş-

kilerin bulunup bulunmadığına pek bakılmaz. Örneğin *Türkiye Nasıl Yükselir?* başlığını taşıyan Thornbourg raporunda: «Hükûmetçe girişilen planlı ekonomi içinde ciddi hatalar yapılmamış olsa idi, *hemen hemen mucizeye yakan bir başarı* elde edilmiş olurdu.»¹⁹ denilmektedir. Raporun yazarı hataların düzelme yollarını göstermemişse bizim arayıp bulmamız, başka bir bilene sormamız ve böylece «Mucizeye yakın bir başarı» ya yönelmemiz gerekmez miydi?

Uzman, raporunun aynı sayfasında: «Fkat hususî teşebbüse dürüst bir deneme imkânı verilmemiştir.» diyor. Kendi ülkesinde ve öteki kapitalist ülkelerde hususî teşebbüs bugünkü düzeye *bir deneme* hevesi ile ulaşmamış, bu sonucu müstemlekecilik ve iktidarların özel teşebbüsle bütünleşmesi yaratmıştır. Öyle ise, planlı kalkınmamızı kendi koşullarımıza uygun biçimde yürütmek ve müstemlekecilik söz konusu olamayacağına göre, özel teşebbüsün yerini ona göre saptamak zorunluğu ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu yoldaki başarının ise birbirini tamamlayan şu iki temel öğeye dayanması gerekir:

- Halkın bilinçlenmesi,
- Sosyal ve ekonomik alandaki araştırmaların güçlendirilmesi.

Halkın Bilinçlenmesi:

Bilinçlenmeyi bir toplumu oluşturan kişilerin özel çıkarları ile, ailesinin, dar çevresinin, geniş çevresinin, ulusunun ve insanlığın çıkarlarını bağdaştırma niteliği olarak anlıyoruz. Bu tür toplumlarda çatışan çıkarlar arasında akıl yolu ile denge sağlamak olanağı her zaman vardır. Bir zümrenin fırsatlardan yararlanarak başka bir zümrenin çıkarlarını gölgelemesi böyle toplumlarda uzun sürmez. Basın ve bilinçlenmiş olan başka zümreler çıkarlarının sınırını aşanları hemen geri çekilmeye zorlar. Demokrasiye dayanan kamu düzeni de bu amaca yönelmiştir. Vatandaş çoğunluğunun iradesi böyle toplumlarda biçimsel olmaktan kurtulur.

Geri kalmış ülkelerde ise gelenek bekçileri, duygu sümürücüleri kolaylıkla kendi çıkarlarını egemen kılmak olanağına sahiptirler. Din, mezhep kavgalarından yararlanmak onların en çok başvurduğu araçtır. Komşu ve yabancı ülkeler de böyle bir ortamdan yararlanabilirler. Örneğin 1963 yılının Aralık ayında bir camideki (Hazratbal Camii) sakalîşerifin çalınması Hindistanla Pakistan arasında bir savaşın patlamasına yol açacak kadar anarşik olaylar yaratmıştır. Dinsiz olduğu bilinen Napolyon da Kâhire'de Cuma namazı kılmadı mı? öyle ise üyeleri, aklını kullanan

¹⁹ Thornburg, Max W. *Türkiye Nasıl Yükselir*, Nebioğlu Yayını, İstanbul, 1949.

olayları objektif ölçülerle değerlendirebilen, düzenli kafalara sahip bir toplum yaratmak geri kalmış ülkelerin belli başlı amaçlarından biri olmalıdır. Bunu gerçekleştirdikleri ölçüde onlar, içerden ve dışardan gelecek türlü tahriklere kapılmaz ve kalkınma yolunda hızla ilerleyebilirler. Oradaki demokrasi de biçimsel olmaktan kurtularak gerçek özüne kavuşur.

Sosyal ve Ekonomik Alandaki Araştırmaların Yoğunlaştırılması:

Batının kapitalist ülkeleri teknik alandaki ilerlemenin yeterli olmadığını geç de olsa öğrenerek, özellikle sosyal politika uygulamaları ile, bütün toplumun çıkarları arasında denge sağlamak yoluna girdiler. Bunun kolay olmadığını biliyoruz. İleri ülkelerin uygulamalarından yararlanmakla birlikte, geri kalmış ülkeler kendi koşullarına uygun yöntemler geliştirmek zorundadırlar. İleri ülkelere gelen uzmanların verdiği reçetelerin bu açıdan değerlendirilmesi ve kimin çıkarına yöneldiğinin bilinmesi de ancak geri kalmış ülkelerde yapılacak sürekli, özlü ve objektif araştırmalarla ortaya çıkarılabilir.

Ülkemizde teknik alandaki araştırmalar için Türkiye Teknik ve Bilimsel Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) vardır. Son yıllarda, buna paralel Sosyal ve İktisadî Araştırmalar Kurumundan söz ediliyor. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu aracılığı ile Hükûmete sunulmak üzere, *Sosyal Araştırma Merkezi Kurulması* hakkında bir de Kanun taslağı hazırlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma planında da benzeri bir kuruluştan söz ediliyor.

Sosyal Bilimler Araştırma Kurumu bir yandan bilinçlenmeyi engelleyen, geciktiren nedenleri ortaya koyacak, öte yandan hızlandırma yollarını saptayacaktır. Planlı çabaların başarıya ulaşması da ülkemizin toplumsal yapısını ve sorumlularını objektif ve bilimsel yöntemlerle saptamağa büyük ölçüde bağlıdır. Üstelik bu alandaki araştırmaların sürekli olması, nicelik ve nitelik bakımından güçlendirilmesi de gerekir. Sosyal değişimin kendi çıkarlarımıza uygun sonuçlar vermesi, patlama biçiminde olmaması, iç ve dış sömürülerden kurtulması da bu alanda yapılacak araştırmaların niteliğine bağlıdır.

Kalkınma, kaynakların yağması anlamına gelen sömürü ile değil, değerlendirilmesi ile gerçekleşir. Söz konusu araştırmalar fırsatçılığın yerini gerçek bir planlı kalkınmanın alması yollarını da gösterecektir. Yüzyıllar içinde birikmiş olan sorunların çözümü için gerekli seçenekleri ve öncelik

sıralarını, başta Üniversiteler olmak üzere, çıkar gruplarının baskısı altında çalışmayan bu tür kurumlar saptayabilir. Öte yandan bu kurumların çabaları kamu oyunun olgunlaşmasına, bilinçlenmenin sağlanmasına büyük katkılarda bulunacak ve onun sloganlarla saptırılmasını önliyecektir. Bütün bunlar özel sektörün, kamu sektörünün, geri kalmış ülke olmaktan kurtulmamızdaki gerçek rolünün ve yerinin öğrenilmesi anlamını taşır.